

LINGVISTINĖS PASTABOS

ARCHAIŠKOS PRIEBALSINIO KAMIENO LINKSNIŲ FORMOS

J. KAZLAUSKAS

J. Bretkūno raštuose *vanduo* labai dažnai turi vienaskaitos įnagininko formą *vandemi*, pavyzdžiui, *wandemi* Br P I 40¹⁴, 412¹⁹, II 112³⁶ (greta *wandenimi* Br P I 39¹⁷, 45¹³, 46⁵, 140¹⁴, 171^{12,16}), Br B 18, 121, 122, 128, 131, 144 (5 kartus), 145 (4 kartus), 146, 147 (3 kartus), 155, 177, 201 (2 kartus), 224, 263 ir t.t.¹. Tik Biblijoje, F. Špechto duomenimis, *vandemi* sutinkama 57 kartus, *vandimi* – 5, o *wandenimi* – tik 3 kartus². Biblijoje randame ir vns. įnag. *Moterimi* Br B 153, 164 (greta dažnesnio *moterimi*, *moterim*). Tokia priebalsinio kamieno daiktavardžių vienaskaitos įnagininko forma vartojama dar ir žemaičių tarmės pagrindu parašytame „Žiwatas Pona... apraszitas Metusy 1753, y druka Paduotas... Suprasław... Metusy Pona 1787“. Čia randame tokias formas: *akmemi* 158, 331, *sesermi* 12, 237, szaltu *wandemi* 184, *wądem* 54 (2 kartus), 84, 145, 330. J. Bretkūno raštuose vartojamas dar ir vns. įnag. *wandeimi* Br P I 46⁶, II 239¹⁶, 377³, 426⁸, Br B 25, 131, 145, 188, 201, 203 ir kt. (daugiau kaip 20 kartų).

Greta įprastų daugiskaitos įnagininko formų *akmeneis*, *akmenimis* J. Bretkūno Biblijoje pavartota ir *akmemis* Lev 20²⁷, Num 14¹⁰ (ištaisyta į *akmenimis*). Ypač dažnai šios rūšies forma vartojama anksčiau minėtame „Žiwate“, plg. *akmemis* 102, 122 (4 kartus), 106, 107, 172, *sesermis* 107, 261. Galimas daiktas, ją sutinkame ir 1653 m. „Maldose krikščioniszkose“, plg. *duktermis* 24²⁶, *sesermis* 24²⁵, o taip pat 1823 m. išėjusioje knygoje „Jonas isz Swisłoczes“, plg. *sesermis* 130, jeigu čia ne korektūros klaidos.

Dauguma šių formų buvo žinomos jau K. Būgai³. Be to, K. Būga dar pateikė iš pietryčių žemaičių tarmių suprieveiksmėjusį vns. įnag. *vōndāmi* (= *vāndēmi*) „vandenim, vandens keliu“ ir dgs. įnag. *vōndāmis* (= *vāndēmis*), o taip pat *duktermis*, *sesermis*⁴. K. Būga neabejodamas jas laikė senomis daiktavardžių priebalsinio kamieno formomis, kilusiomis iš **vandenmī* (vns. įnag.), **vandenmīs* (dgs. įnag.) ir t. t. J. Bretkūno vns. įnag. *wandeimi* jis aiškino kaip hipernormalizmą, pavartotą vietoj *vandemi* (su *ei* vietoj *e*).

¹ Iš Bretkūno Biblijos pirmųjų dviejų tomų cituojami rankraščio puslapiai.

² Žr. F. Špecht, Die Flexion der *n*-Stämme in Baltisch-Slavischen und Verwandtes, KZ, Bd. 59, 1932, S. 257.

³ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, t. II, sudarė Z. Zinkevičius, Vilnius, 1959, p. 662; Lietuvių kalbos žodynas, sąs. I, Kaunas, 1924, p. 45.

⁴ Žr. K. Būga, Aistiški studijai, Peterburgas, 1908, p. 140 ir 3 išnašoje nurodytą literatūrą.

F. Špechtas, neturėdamas visos medžiagos, kurią turėjo K. Būga⁵, labai suabejojo, ar šios formos gali būti senos priebalsinio kamieno formos. Laikydamas jas kažkuo nepaprasta (etwas Ungewöhnliches), jis mano, kad *vandemi*, *vandimi* ir *vandeimi* kilusios iš *vandenimi*⁶. Jo nuomone, forma *vandenimi* prisitaikiusi prie trumpesnių paradigmos formų *vandenio*, *vandeniui* (Silbenangleichung) dvejopu būdu. Visų pirma formoje *vandenimi* disimiliacijos keliu išnyko antrasis *n*-, radosi *vandeimi*. Kadangi *vandeimi* skyrėsi nuo kitų paradigmos formų, tai vėl buvę atstatyta *vandenimi*. Toliau disimiliacija veikusi taip, kad vienas iš dviejų greta stovinčių skiemenų *an* ir *en*, būtent *en*, visai išnyko, ir atsirado *vandimi*. Kadangi kitos paradigmos formos po *d* turėjo *e*, tai ir *vandimi* buvusi pakeista į *vandemi*. Dgs. įnag. **vandemis* pavyzdžiu galėję rasti ir *akmemis*⁷. Toks F. Špechto įsivaizduojamas raidos kelias perdaug sudėtingas, kad jį galima būtų laikyti tikrai vykusiu. Paradigmos lyginimas lietuvių kalboje paprastai vyksta morfologinio galūnių trumpėjimo keliu, plg. vns. įnag. *vandeniūn* < *vandenimi*, vns. viet. *rañkoj* < *rañkoje*, dgs. naud. *rañkoms* < *rañkomus* ir t.t. Tai viena. Antra, kai kuriuose XVI ir XVIII a. raštuose, kaip matėme, vartojamos formos *sesermi*, *motermi*, *akmemi*, kurių atsiradimo priežastimi laikyti disimiliaciją nėra jokios galimybės.

Visos minėtos formos lengvai paaiškinamos kaip senos priebalsinio kamieno formos. Iš pavyzdžių *vandēmi*, *vandēmis*, K. Būgos pateiktų iš žemaičių tarmės, matyti, kad formoje **vandenmi n*, būdamas prieš *m*, išnyko, pailgindamas prieš stovintį balsį, plg. *žymė* < **žinnė* (plg. *žen-klas*). Bretkūno *vandeimi* gali ir nebūti hipernormalizmas, kaip manė K. Būga. Ji galėjo atsirasti iš **vandenmi*, nes kai kuriose tarmėse (ypač aukštaičių vakariečių ir žemaičių) sutinkame nemažą panašaus pobūdžio reiškinių, plg. *buvei* „buvē“ < **buven*, *pardavei* „pardavė“ < **pardaven* (Rusnė, Šyškrantė), dgs. gal. *gerásias* < *geránsias* (aukštaičiai vakariečiai pietiečiai), vns. viet. *didemėje* < *didemėje* (Laukuva) ir kt. *vandeimi* galėjo būti vartojama greta *vandemi* vienoje ir toje pačioje tarmėje, plg. *gerásias* || *gerásias* (kai kurie aukštaičiai vakariečiai). Bretkūno *vandimi* < **vandinmi*, plg. dažnai vartojamas jo raštuose kad ir vns. kilm. formas *vandinio*, *akminio*, *pieminies* (greta *akmenio*, *vandenio*, *piemenies*).

Kaip matyti, minėtos formos atstovauja tokiam priebalsinio kamieno linksnių formų darybos tipui, kai prie kamieno, besibaigiančio priebalsiu, netarpiškai jungėsi galūnė, plg. got. dgs. naud. *gumam* < **guman-m-*, *tuggom* < **tuggōn-m-*, s. ind. dgs. naud. -abl. *pad-bhyaḥ*, arm. dgs. įnag. *akam-bk* ir kt. Šio tipo formų liekanos lietuvių kalbos tarmėse negalėtų kelti didelio nusistebėjimo todėl, kad jo pėdsakai sutinkami ir slavų kalbų dialektuose (ne senojoje slavų kalboje), plg. dgs. naud. s. serb. *Gomorēmi* ir kt., dgs. įnag. s. serb. *Dubrovčami*, slov. *Goričami*, s. rus. *Poljami* ir kt.⁸

⁵ Didelis K. Būgos darbas „Замечания и дополнения к этимологическому словарю русского языка А. Преображенского“, kuriame smulkiau kalbama apie šias formas, paskelbtas tik 1959 m. (K. Būga, Rinkiniai raštai, t. II, p. 499–694).

⁶ Jam pritaria ir E. Frenkelis, žr. E. Fraenkel, Der Stand der Erforschung des im Wilnagebiete gesprochenen Litauischen. — „Balticoslavica“, Bd. 2, Wilno, 1936, S. 53.

⁷ Žr. F. Specht, min. straipsnis, p. 257 ir kt.

⁸ Žr. A. Meillet, Le slave commun, Paris, 1934, p. 423; Н. В а н - В е й к, История старославянского языка, Москва, 1957, стр. 269.